

شکل گیری فضای شهری از نظر اندیشه های اسلامی (نمونه موردی: بازار

تبریز)

مهسا صیادی

www.mahsasayyadi@yahoo.com

چکیده

شهر از جمله موضوعات مورد توجه اندیشمندان بوده است. از آنجایی که اسلام، دین اجتماعی است و برای سعادت بشر، راهبرد و برنامه دارد در پژوهش حاضر برای تحلیل شهر از دیدگاه اسلام و ویژگی ها و مولفه های شهر اسلامی، نظریه های سه تن از متفکران مسلمان شامل ابن خلدون و فارابی و خانم ابراهیم از متفکران مسلمان معاصر بررسی شده است. در چارچوب نظری مورد توجه در اسلام، بر سه مولفه ی انسان (مسلمان)، فضای اجتماعی (فضای مسلمانی) و فضای کالبدی (سیمای اسلامی) شهر تاکید شده است. مولفه های شهر اسلامی شامل مسجد، خانه، بازار، محله و میدان میشود.

شهر تبریز از تاریخ غنی برخوردار است که متأثر از تحولات خوشایند و ناخوشایند اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و طبیعی میباشد. مجموعه های شهری عظیم و بکر همچون بازارها در ایران، طی فرآیندی تاریخی از اندوخته های فکری فرهنگی و معنوی تبلور یافته و بدیهی ست که به یکباره از نمونه های بیگانه دیگری الگو برداری نشده است. بازار تبریز که به ثبت چنانی رسیده، به طور مسلم از نظر کالبدی-فضایی و اجتماعی یکی از ارکان هویتی این شهر است. نتایج پژوهش نشان میدهد بازار تبریز بر خلاف بازارهای تهران، اصفهان و کاشان که ساختاری خطی با انشعابات کمتر میباشد، به صورت شبکه ای متشکل از راسته ها، دالان ها، گره ها، تیم ها، تیمچه ها، سراها، مساجد و با انشعابات فراوان به عنوان سیستمی کارآمد در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، اقلیمی و با تنوع بالای فعالیت، با نظمی پیچیده به حیات خود ادامه میدهد. که بانوجه به آنچه گفته شد میتوان بازار تبریز را نوعی از فضای شهری اسلامی قلمداد کرد.

واژه های کلیدی: فضای شهری اسلامی، بازار تبریز

۱- مقدمه

اسلام به عنوان آخرین و کامل ترین دین برای زندگی اجتماعی بشر، چارچوب جامعی را ترسیم میکند و فرآیند شکلی آن، حرکت بر اساس قاعده (انا لله و ان الیه راجعون) است. بر این مبنا سخن درباره ی فضاهای اسلامی ضرورتی انکار ناپذیر است. زیرا فضای زیست اجتماعی و فرهنگی هر ملتی، به طور طبیعی تحت تاثیر عوامل محیطی و فرهنگی آن است. ظاهراً دین مبین اسلام به صورت جامع، زندگی انسان را لحاظ کرده است، بایستی در شکل گیری فضای شهری تأثیرات خود را داشته باشد. زیرا احکام و قوانین اسلام برای پیاده شدن در زیست جهان مسلمانان صادر شده است و پیاده سازی این قوانین بستر فضایی و کالبدی خاص خود را طلب مینماید.

بازار در فرهنگ طراحی شهری ایران، در قلب شهر با فضایی دلنشین پذیرای شهروندان و دیگر اهالی حومه شهر، در فضایی مطبوع و به دور از برف و بوران در زمستان و گرمای جنوب در تابستان است. در نگاه کلی میتوان دریافت، رنگ و لعاب بازار و کیل با تبریز فرق دارد. از شمال تا جنوب، تمامی شهر های قدیمی دارای بازار هستند لیکن هر کدام متعلق به دیار خویشند، تنوع و تفاوت به طور منطقی و بر پایه های فرهنگی و عرق ملی، موجب تنوع ارائه گردیده است. در اکثر بافت های مذکور معنویت به طرق گوناگون متجلی است و کرامت انسانی در شهر ها و به خصوص مرکز عملکردی شهر (نه صرفاً جغرافیای) یعنی «بازار» مورد عنایت استادان در سنت طراحی شهری بوده است. توجه و احترام با آثار طراحی شهری همچون بازار، برای آشنایی هر چه بیشتر با هنر و هویت شهر ای کهنی همچون تبریز در راستای تبیین ویژگی های طراحی شهری ایرانی اسلامی تبریز، بسیار سازنده و نتیجه بخش خواهد بود.

شهر تبریز در دوره ی ایلخانان، قراقویونلوها و صفویه، پایتختی آباد و پررونق بود. بازسازی این شهر پس از زلزله های ویران کننده و دیگر تحولات، اشاره ای به وجود اصول و مبانی مکتبی از پیش گرفته در دوران پررونق پیشین دارد. این شهر در دوره ی قاجاریه به ویژه انقلاب مشروطه و پس از آن، از بعد اجتماعی-سیاسی مهم ترین شهر ایران پس از تهران بوده است. تبریز امروزی در بعد کالبدی، تقریباً همان